

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Юридичний факультет
Кафедра історії держави, права та політико-правових учень

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИКО-ПРАВОВОЇ НАУКИ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ**

**Збірник матеріалів
Всеукраїнської наукової конференції**

14 листопада 2024 р.
м. Львів

Львів – 2024

*Рекомендовано до друку кафедрою історії, держави та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.
Протокол №5 від 8 листопада 2024 р.*

Матеріали друкуються в авторській редакції. Відповідальність за зміст публікацій, точність наведених фактів, інших відомостей покладено на авторів. Наведені авторами думки і висновки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії.

Редколегія випуску:

- Бойко Ігор Йосипович**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;
- Кобилецький Микола Мар'янович**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;
- Тищик Борис Йосипович**, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, заслужений юрист України;
- Кольбенко Андрій Володимирович**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка
- Шевчук Ліліана Едуардівна**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.
- Моряк-Протопопова Христина Миколаївна**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

В 42 «Актуальні питання розвитку української історико-правової науки у сучасних умовах російсько-української війни та післявоєнного відновлення»: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (м. Львів, 14 листопада 2024 р.) / І. Й. Бойко (голова редколегії), Ю. В. Олійник (відп. секр.). – Львів, 2024. – 232 с.

У збірнику представлено тези доповідей учасників Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання розвитку української історико-правової науки у сучасних умовах російсько-української війни та післявоєнного відновлення».

Для науковців, аспірантів, студентів, усіх тих, хто цікавиться історією держави і права України.

УДК 34(477)(091)»2022-...»(062)

- © Кафедра історії держави, права та політико-правових учень Львівського національного університету імені Івана Франка, 2024
© Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2024
© Львівський національний університет імені Івана Франка, 2024
© Автори, 2024

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО ПРО СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛЬВІВСЬКОЇ ІСТОРИКО-ПРАВОВОЇ ШКОЛИ.....	5
<i>Борис Тищик</i> ЛЬВІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ – ОДИН З НАЙДАВНІШИХ УНІВЕРСИТЕТІВ В УКРАЇНІ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ.....	22
<i>Ігор Бойко</i> СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДРИ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ, ПРАВА ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ УЧЕНЬ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА	33
<i>Ігор Усенко</i> УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНО-ПРАВНА НАУКА: ОЦІНКА СУ- ЧАСНОГО СТАНУ ТА ЗАГРОЗ ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ...	45
<i>Олександр Гавриленко</i> ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ДО ВИВЧЕННЯ ПРАВА АНТИЧНИХ ДЕРЖАВ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я ...	56
<i>Євген Зозуля</i> РОЛЬ СВІТОВОГО УКРАЇНСТВА У ЗБЕРЕЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	68
<i>Іванна Мацелюх</i> ДАМ'ЯН САВЧАК – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	75
<i>Наталія Єфремова</i> НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВСЕВОЛО- ДА КОРНІЛІЙОВИЧА ДЯБЛА В ПЕРІОД МІЖ 1940–1983 рр.	81
<i>Андрій Коваль</i> ГЛИБИННЕ УСВІДОМЛЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБОРОНИ УКРАЇНИ, НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ ТА МІЖНАРОДНОЇ ПІД- ТРИМКИ УКРАЇНЦІВ У БОРОТЬБИ З РОСІЙСЬКОЮ АГРЕСІЄЮ ...	80
<i>Володимир Кахнич</i> ДОСЛІДНИКИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-ПРА- ВОВОЇ ШКОЛИ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ З 1661 РОКУ	89
<i>Ліліана Шевчук</i> ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ДИСЦИПЛІНИ ЯК НЕВІД'ЄМ- НА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТА: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР.....	103
<i>Ольга Литвичук</i> ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАХІДНО- УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ	108

<i>Юрій Олійник</i> ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИХОДУ ГЕТЬМАН- ЩИНИ З-ПІД МОСКОВСЬКОГО ПРОТЕКТОРАТУ ЗА ГЕТЬМАНУВАННЯ ІВАНА МАЗЕПИ	114
<i>Оксана Заяць</i> ОСОБЛИВОСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩІ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.	119
<i>Іван Ковальчук</i> ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В КРАЙОВИХ СУДАХ ГАЛИЧИНИ (1850–1918).....	135
<i>Роман Савуляк</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА ВОЛОДІННЯ ЗА АВСТРІЙСЬ- КИМ ЗАГАЛЬНИМ ЦИВІЛЬНИМ УЛОЖЕННЯМ 1811 Р.	146
<i>Мар'ян Бедрій</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ЗВИЧАЄВО- ГО ПРАВАВ УМОВАХ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1569 Р. – ХVІІІ СТ.)...	155
<i>Ірина Борис</i> ВПЛИВ РЕВОЛЮЦІЇ 1848–1949 РР. НА ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ АВСТРІЙСЬКОЇ МОНАРХІЇ В СФЕРІ БАНКІВСЬ- КОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ГАЛИЧИНІ	160
<i>Остан Тарасович</i> ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПЛАН ДЛЯ ЗАБУДОВИ ЯК ОСНОВНИЙ ДОКУМЕНТ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ГАЛИЧИНІ ХІХ СТ.: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	168
<i>Назар Пирій</i> ДЕРЖАВА ЯК ЗОВНІШНЯ ФОРМА НАЦІЇ У НАУКОВІЙ КОНЦЕПЦІЇ ЛЕВА РЕБЕТА.....	174
<i>Еллі Радченко</i> ЗНАЧЕННЯ ВОЛОНТЕРІВ У ЗАХИСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	185
<i>Олег Штинда</i> РОЗВИТОК АВСТРІЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДВОКАТСЬКУ ЕТИКУ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ У ГАЛИЧИНІ (1781–1918)	198
<i>Марко Мандрусак</i> ВОЛОДИМИР СТАРОСОЛЬСЬКИЙ: НАВЧАННЯ НА ЮРИДИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИ- ТЕТУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕТАП ФОРМУВАННЯ СВИТОГЛЯДУ	203
<i>Максим Стригун</i> ПРАВОВІ ЗАСАДИ УТВОРЕННЯ ОРГАНІВ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ГАЛИЧИНІ В СКЛАДІ АВСТРІЇ ТА АВСТРО-УГОРЩИНИ (1772–1918)	215
<i>Владлена Каюдіна</i> ЦІННІСТЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАХИСТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ТА ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ.....	222

ВСТУПНЕ СЛОВО ПРО СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛЬВІВСЬКОЇ ІСТОРИКО-ПРАВОВОЇ ШКОЛИ

Сучасний розвиток юридичної науки та освіти в Україні неможливий без творчого переосмислення ідей і поглядів видатних українських та зарубіжних вчених-правознавців. Проте далеко не все відомо громадськості про етапи розвитку юридичної науки і освіти в Україні, діяльність конкретних наукових шкіл, установ та навчальних закладів у минулому і тепер, провідних українських вчених-правознавців та їхній науковий доробок, перспективи розвитку юридичної науки і освіти в сучасній Україні. Зокрема, ґрунтовного висвітлення потребує досвід наукової діяльності Історико-правової школи Львівського університету імені Івана Франка, яка є однією з найдавніших і провідних наукових шкіл у сучасній Україні.

У зв'язку з цим за ініціативою кафедри історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка з нагоди 360-річчя заснування Львівської історико-правової школи було організовано і проведено 14 листопада 2024 р. всеукраїнську наукову конференцію на тему: «Актуальні питання розвитку української історико-правової науки у сучасних умовах російсько-української війни та післявоєнного відновлення». Ця конференція є надзвичайно актуальною, адже сьогодні важливо обговорити і узагальнити історичний досвід і сучасні проблеми розвитку національної історико-правової науки, визначити її місце і роль у сучасних умовах російсько-української війни. Важливо також сформувати у юристів міцну громадянську, політичну та державницьку позицію як активних захисників справедливості, свободи, інтересів своєї держави. Сьогодні важливо підготувати юристів високого рівня етичних стандартів, свідомих патріотів з

загостреними почуттями справедливості, відповідальності за долю рідного народу і держави.

Важливість наукової конференції «Актуальні питання розвитку української історико-правової науки у сучасних умовах російсько-української війни та післявоєнного відновлення» визначається тим фактом, що вона відбувається в умовах жорстокої війни росії проти України. Вже третій рік, як російський агресор розпочав злочинне повномасштабне вторгнення в Україну. Цей напад став кульмінацією загарбницької війни, яку російська федерація розпочала десять років тому з окупації Криму. Відтоді Україна та її народ героїчно відстоює своє право на державну незалежність, на власний європейський вектор розвитку та мирне майбутнє. В своїй боротьбі український народ ціною життя своїх синів і дочок платить за свободу і незалежність як власної держави, так і за безпеку світового співтовариства. Сьогодні, ми низько схиляємо голови перед подвигом наших патріотів і дякуємо кожному захиснику та захисниці, які виконують бойові завдання та щоденно, крок за кроком, наближають нашу перемогу. Всеукраїнська наукова конференція є також важливим кроком до Перемоги над ворогом.

На всеукраїнській конференції зазначено, що Львівська історико-правова наукова школа – це творчий колектив дослідників різних поколінь, об'єднаних загальною програмою та стилем дослідницької роботи, які діють під керівництвом визнаного лідера, відомого вченого у галузі історико-правової науки. Ключовою фігурою наукової школи є авторитетний вчений, який продукує ідеї та керує їх втіленням в наукову працю, вчений, який може об'єднати навколо себе однодумців. Сьогодні лідером Львівської історико-правової школи є відомий вчений-правознавець, професор Б. Й. Тищик.

Львівська історико-правова наукова школа є інтелектуальною, емоційно-ціннісною, відкритою спільнотою учених різних статусів, що під керівництвом лідера розвивають висунутий ним науковий напрям та розробляють дослідницьку програму. Суттєвою ознакою наукової школи є одночасність реалізації функцій

створення, поширення, захисту наукових ідей та знань, навчання молодих учених тощо.

Становлення історико-правової школи на юридичному факультеті Львівського університету безпосередньо пов'язано з історією кафедри історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського університету імені Івана Франка, яка є найдавнішою в Україні. Львівська історико-правова школа сформувалася на кафедрі історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, яка має цікаву історію. Її зародження та становлення розпочалося з часу заснування юридичного факультету Львівського університету (1661)¹. Змістовно історико-правова школа на юридичному факультеті Львівського університету безпосередньо пов'язана з науковою і викладацькою діяльністю перших викладачів юридичного факультету, які, починаючи з 1661 р. вивчали та викладали римське та конанічне право, розкривали їх становлення та розвиток, а також викладали історію адміністративного устрою низки європейських держав.

Розвиток історико-правової школи відбувався в австрійський період діяльності юридичного факультету Львівського університету, коли 1784 р. було створено кафедру історії німецького та австрійського права. Необхідно зазначити, що кафедр у сучасному розумінні цього слова у той час не було, поняття «кафедра» пов'язували з особою професора, який читав певний курс лекцій. Кількість кафедр на юридичному факультеті у Львівському йосифінському університеті відповідала кількості професорів. Професор уособлював кафедру, на помості якої із укріпленою на підвищенні похилою дошкою читав лекцію. Професор читав лекційний курс і проводив семінарські заняття. Зазначимо, що лише деякі професори мали помічників-асистентів.

---

¹ Бойко І. Історико-правова школа Львівського університету імені Івана Франка – одна з найдавніших наукових шкіл в Україні (235-річчя від часу заснування). Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2019. Вип. 69. С. 23–34.

У середині XIX ст. кафедра стає одним із структурних підрозділів факультету, до складу якого входило декілька викладачів. Ця кафедра, як і інші, була основною ланкою організації навчальної та наукової роботи на юридичному факультеті Львівського університету. Саме у той час на юридичному факультеті Львівського університету активізувалося становлення історико-правової школи, в центрі уваги якої було вивчення питань про виникнення та історичний розвиток австрійського права. Значна увага на кафедрі приділялася здійсненню історико-правових досліджень.

Як вище зазначалося, упродовж 1874–1887 рр. кафедрі історії німецького та австрійського права очолював завідувач Францішек Ксаверій Ліске (1838–1891) – авторитетний польський історик і археограф, доктор філософії, професор. Грунтовні наукові знання К. Ліске набув під час студій в університеті Гумбольдта (Берлін), був учнем Леопольда фон Ранке, Йоганна Густава Дройзена, Г. Вайтца, Філіппа Яффе та інших відомих тогочасних німецьких істориків. Вихований на засадах німецької критичної історичної школи, професор К. Ліске переніс на львівський ґрунт її дослідницькі методи та виховав у Львівському університеті цілу плеяду талановитих учнів, серед яких, зокрема, Освальд Бальцер, Людвік Фінкель, Ф. Паппе, Станіслав Смолька, Антоній Прохаска, Станіслав Лукас, Ф. Бостель, В. Чермак, К. Гурський, Александер Семкович та ін. В історичному семінарі професора К. Ліске брали участь також українці, відомо, що його учнями були Корнило Заклинський, О. Калиновський та Михайло Вагилевич. Саме професор Ксаверій Ліске вважається першим відомим засновником Львівської історико-правової школи.

У 1887 р. спільним рішенням ректорату і Сенату (Вченої ради) Львівського університету на юридичному факультеті створено ще кафедру історії польського права. Завідувачем кафедри історії польського права було призначено Освальда Бальцера (1858–1933) – відомого австрійського вченого, професора, який після смерті К. Ліске став керівником Львівської історико-правової школи. За професора О. Бальцера вона набула заслуженого авто-

ритету в середовищі тогочасних істориків і правників. Науковий авторитет О. Бальцера принесли його ґрунтовні наукові праці. Так, 1886 р. у Варшаві було опубліковано працю О. Бальцера «Гене́за Королівського трибуналу». Дослідження з історії польського судочинства XVI ст.». Ця об'ємна монографія складається з чотирьох розділів, а саме: «Королівське судочинство за останніх Ягеллонів», «Спроби реформи за Сигізмунда I та Сигізмунда Августа», «Шляхта проводить реформу» та «Ординація Королівського трибуналу від 1578 р.». Об'єктом розгляду О. Бальцера у цій праці була судова реформа 1578 р., згідно з якою найвищою судовою інстанцією у Речі Посполитій став Королівський трибунал. Однак для розуміння причин її проведення учений детально проаналізував систему судочинства та державної влади Польщі упродовж майже усього XVI ст. Така методика дослідження властива й для наступних праць науковця.

Професор О. Бальцер вивчав історію гродських і земських судів, склав індекси до 11–15 томів Актів земських і гродських, які видавав професор К. Ліске. За сумісництвом професор О. Бальцер певний час працював директором Львівського міського архіву, де створив каталог справ та організував у архіві спеціальну бібліотеку. За час керівництва архівом прийняв на зберігання збірку пергаментів, судові книги, Йосифінську і Францисканську метрики. Під його керівництвом завершено складення інвентарів галицьких, сяноцьких і перемишльських гродських і земських актів. Серед його учнів – апліканти архіву П. Домбковський, Б. Барвінський, В. Гейнош, Г. Полячківна та ін. Він ґрунтовно досліджував державний і адміністративний устрій середньовічної Польщі, історію давнього права слов'янських народів. У праці «Genealogia Piastów» (Kraków, 1895) подав низку раніше невідомих фактів про династичні шлюби польських князів і королів із Рюриковичами. О. Бальцер опублікував юридичні пам'ятки вірменських поселень на західноукраїнських землях та книги кримінальних справ Сяноцького гродського суду за 1554–1638 рр. – цінного джерела про опришківський рух у Надсянні та Лемківщині.

Важливою науковою працею О. Бальцера була «Історія устрою Польщі», видана 1914 р., у якій вчений узагальнив свої університетські лекції з історії держави та права Польщі. У вступі до цього дослідження розкрито загальну характеристику слов'ян, яких учений поділив на дві великі групи: західних (поляки, чехи та ін.) і північно-східно-південних (українці, болгари тощо). До джерелознавчих праць О. Бальцера належать також «Канцелярії та муніципальні записи XVIII ст.».

Одним з учнів О. Бальцера був український правознавець Микола Чубатий – дослідник історії українського права. Упродовж 1913–1917 рр. М. Чубатий навчався на філософських факультетах Львівського та Віденського університетів, а упродовж 1917–1918 рр. – на юридичному факультеті Львівського університету. Зокрема, саме тоді за порадою О. Бальцера він розпочав спеціалізуватися у сфері дослідження історії українського права. У час існування ЗУНР М. Чубатий брав активну участь у політичній діяльності; 1919 р. він мав зайняти посаду доцента кафедри історії українського права Кам'янець-Подільського університету, проте війна перешкодила цим планам. Упродовж 1921–1923 років М. Чубатий був професором історії українського права Українського таємного університету у Львові. За своє життя М. Чубатий написав близько тисячі праць. Серед них, на період його роботи з організації Українського університету у Львові та праці у ньому припадають: «Державний лад на Західній Області Української Народної Республіки» (Львів, 1920), «Огляд історії українського права» (Львів, 1921, 1922), «Правне становище Церкви в козацькій державі» (Львів, 1925).

Серед послідовників професора О. Бальцера був професор Пшемислав Домбковський, який ґрунтовно вивчав історію польського судочинства та історію західноєвропейського права. Після смерті О. Бальцера 1933 р. професор Пшемислав Домбковський, як його учень і послідовник, очолив Львівську історико-правову школу. Професор П. Домбковський залишив велику наукову спадщину, зокрема близько 300 наукових праць – монографій і підручників, статей, навчально-методичних видань.

Значні зміни в історії Львівського університету і його юридичного факультету відбулися після приєднання 1939 р. західноукраїнських земель до складу Української РСР. Львівський університет було докорінно реорганізовано. Новим змістом наповнилася діяльність Львівської історико-правової школи, яка уперше в новітній історії почала вивчати історію державно-правового розвитку на українських землях. Уперше українська мова стала мовою юридичної освіти і науки. У радянський період діяльність Львівської історико-правової школи була продовжена – професорами Сокуреном В. Г. та Кульчицьким В. С., доцентами Калиновичем В. І., Тищиком Б. Й., Настюком М. І. та ін.

З проголошенням державної незалежності України почався активний розвиток та діяльність наукової історико-правової школи Львівського університету імені Івана Франка, яку очолив один із найвідоміших у той час українських вчених-правників у галузі історії держави і права, авторитетний вчений-правознавець, доктор юридичних наук, професор Володимир Семенович Кульчицький (1919–2009). Історико-правова школа розвивалася у двох напрямках: перший (з історії Української державності та права), координував професор В. С. Кульчицький, а другий (з історії державності і права зарубіжних країн) – координував і координує професор Б. Й. Тищик.

Основоположником справді української наукової історико-правової школи у Львівському університеті імені Івана Франка був професор, доктор юридичних наук В. С. Кульчицький. Він був лідером Львівської історико-правової школи, відомим і авторитетним ученим в галузі історії держави та права, який пропонував ідеї (нові напрями дослідження) і об'єднував навколо себе однодумців. Головною ознакою Львівської історико-правової школи було і є ефективне дослідження й засвоєння її вченими актуальних проблем з історії держави і права України та зарубіжних країн. Актуальні теми формувалися керівником наукової школи – професором В. С. Кульчицьким.

Львівська історико-правова школа характеризується спадкоємністю і наступністю, зокрема: 1) засновник школи – професор

Ф. К. Ліске; 2) послідовник – професор О. М. Бальцер; 3) наступник – професор П. Б. Домбковський; 4) учень і послідовник – професор В. С. Кульчицький. Ключовими фігурами Львівської історико-правової школи були вище зазначені лідери. Ознаки Львівської історико-правової школи: 1) багаторічна наукова продуктивність, що характеризується кількісними і якісними показниками дослідження історико-правових явищ і процесів (кількісними і якісними показниками були і є кількість наукових праць, які публікували в журналах, наукових збірниках – це наукові історико-правові праці вчених); 2) широта проблемно-тематичного, географічного та хронологічного діапазонів функціонування Львівської історико-правової школи; 3) збереження традицій і цінностей Львівської історико-правової школи на всіх етапах її становлення та розвитку. 4) забезпечення спадкоємностей у дослідженні – вчителем В. С. Кульчицького був професор П. Б. Домбковський, якого науковим батьком був О. М. Бальцер; 5) розвиток атмосфери творчості, новаторства, відкритості для дискусій; 6) об'єднання у школу талановитих вчених та постійне поновлення вчених і однодумців, послідовників; 7) постійні комунікаційні наукові зв'язки між учителем та учнями; 8) активна викладацька діяльність; 9) офіційне визнання державою важливості наукових досліджень наукової школи. У діяльності Львівської історико-правової школи реалізувалися і продовжують реалізуватися такі функції: 1) через історико-правові дослідження отримання нових наукових знань про державу і право; 2) поширення історико-правових знань; 3) підготовка обдарованих фахівців для наукової, викладацької та практичної роботи.

В рамках Львівської історико-правової школи вперше на юридичному факультеті Львівського університету під керівництвом професора В. С. Кульчицького розпочато вивчення об'єктивної історії держави і права України від найдавніших часів, а не з 1917 р. як це було прийнято за період існування радянської влади. Професор Кульчицький В. С. разом з колегами розпочав активну роботу щодо дослідження проблем зародження і подальшої еволюції українських державно-правових інститутів,

вивчення національної державно-правової традиції українського народу; виявлення основних причин та наслідків виникнення, розвитку і ліквідації окремих державно-правових систем, аналізу взаємозв'язків державних структур і правових інститутів; поглиблення аналізу актуальних проблем історії українського права, дослідження найвизначніших пам'яток українського права тощо.

Авторитет професора В.С. Кульчицького як основоположника справді української наукової історико-правової школи Львівського університету імені Івана Франка визначався його значними науковими досягненнями. Ще у 1954 р. В. С. Кульчицький успішно захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Галицький сейм у системі колоніального апарату Австро-Угорщини». Науковим керівником під час роботи над кандидатською дисертацією був відомий професор П. Домбковський, який був учнем професора О. Бальцера (помер у 1950 р., до того як вказана дисертація була захищена). У 1970 р. В. С. Кульчицький успішно захистив докторську дисертацію на тему: «Політичний апарат колоніального управління Східною Галичиною (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)». Докторська дисертація складалась з двох томів обсягом близько 400 сторінок кожен. Високий науковий рівень його дисертаційного дослідження викликає схвалення і серед багатьох сучасних дослідників. Учений підготував 20 кандидатів юридичних наук, четверо з них згодом захистили докторські дисертації.

Професор В. С. Кульчицький був також автором значної кількості наукових статей, які є не лише джерелом вивчення історії держави і права, але також історії української правової думки. Він був одним із перших українських істориків права, хто ґрунтовно вивчав особливості державного ладу і правового статусу Галичини у складі Австрії та Австро-Угорщини. Значний науковий інтерес викликають також видані вченим навчальні посібники – «Державний лад і право Галичини (в другій половині ХІХ – початку ХХ ст.)» (1966), а також виданий 2002 р. у співавторстві зі своїми учнями й послідовниками навчальний посібник «Апарат управління Галичиною в складі Австро-Угорщини». У своїх

наукових працях автор розглядав не лише правові питання, а й соціальні, економічні та політичні проблеми, соціально-правовий статус населення Галицького краю після приєднання його до Австрійської імперії. Саме тому наукові праці професора В. С. Кульчицького є надзвичайно цінним матеріалом, підґрунтям для подальшого поглибленого дослідження австрійських конституцій, законодавства та особливостей їхнього застосування у Галичині. У більшості радянських та українських підручників з історії держави і права розділи, що стосуються правового статусу Галичини у складі Австрії та Австро-Угорщини, також написано професором В. С. Кульчицьким. Він був автором або співавтором близько 500 наукових і науково-популярних праць, зокрема 20-ти колективних монографій і 10-ти вузівських підручників. Професор В. С. Кульчицький був одним з тих українських учених-правників, які друкували свої наукові праці також у журналі «Український календар», що видавався у Варшаві.

Найбільшим науковим досягненням професора В. С. Кульчицького було визнання всією українською науковою спільнотою здобутків Львівської історико-правової школи, яку він очолював. Під керівництвом професора В. С. Кульчицького історико-правова школа почала свій активний розвиток – проводились цікаві дослідження з історії українського права, яким професор присвятив усе своє життя та понад 60 років праці у Львівському університеті. При професорові В. С. Кульчицькому остаточно сформувалася нова наукова школа саме з історії українського права, основоположником якої власне й став професор В. С. Кульчицький. Адже саме Володимир Семенович ще у радянський період мав сміливість формувати у студентів патріотизм, прищеплювати їм любов до рідної мови, до українських традицій, ознайомлювати студентів юридичного факультету з такими видатними пам'ятками українського права, як «Права, за якими судиться малоросійський народ», «Екстракт малоросійських прав», «Зібрання малоросійських прав», «Суд і розправа в правах малоросійських», формуючи правову свідомість українського юриста Львівського університету. Професор В. С. Кульчицький був одним

з небагатьох викладачів на юридичному факультеті Львівського університету, які у часи радянської влади читали лекції і проводили семінарські заняття виключно українською мовою.

Саме професор В. С. Кульчицький після проголошення України незалежною державою став автором перших в Україні об'єктивних підручників з історії держави і права України, на яких виховувалось не одне покоління сучасних правників, патріотів нашої держави. Схема і періодизація, методологічні підходи викладання української історії права і держави, закладені професором В. С. Кульчицьким, стали основою для викладання навчального курсу «Історії держави і права України», якою послуговуються в усіх юридичних навчальних закладах України й досі.

Під керівництвом професора В. С. Кульчицького було виховано нову плеяду українських науковців, дослідників українського права, патріотів нашої Батьківщини, які у новітній період незалежності України в рамках наукової історико-правової школи Львівського університету імені Івана Франка висвітлюють важливі аспекти розвитку української держави і права, походження української державності та права, здійснюють дослідження основних галузей та інститутів українського права в їхньому історичному розвитку, аналізують причини і сутність кодифікацій українського права упродовж історичного розвитку.

Після смерті професора В. С. Кульчицького Львівську історико-правову школу очолив відомий український учений-правознавець, заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка Б. Й. Тищик, який здійснив і здійснює вагомий науковий внесок у вивчення історії держави і права України та зарубіжних країн. Професор Б. Й. Тищик 27 років очолював кафедру історії держави, права та політико-правових учень (до 2008 р. – теорії та історії держави і права, історії політичних і правових учень) – чотири рази його переобирали завідувачем кафедри за конкурсом. Завдяки організаторським здібностям професора Б. Й. Тищика очолювана ним кафедра стала однією з провідних кафедр на юридичному факультеті

Львівського національного університету імені Івана Франка. Він плідно працював і працює у науковій та навчально-методичній сферах. Зокрема, є автором або співавтором 13-ти монографій, 45-ти підручників та навчальних посібників (з них щонайменше третина з грифом Міністерства освіти і науки України), понад 120 статей, 50 матеріалів, тез, рецензій – загальною кількістю 230 позицій, обсягом 600 друкованих аркушів. Ці видання та інші наукові праці значною мірою збагатили українську історико-правову літературу. Наукові праці Б. Й. Тищика відзначаються ґрунтовним, об'єктивним аналізом причин і наслідків політико-правових явищ і процесів в історії держави і права України й зарубіжних країн. Великий науковий та педагогічний досвід, ґрунтовне знання першоджерел, які відображали реальне правове і політичне життя свого часу, розуміння їхньої актуальності та детальне знання соціально-економічних, геополітичних й інших умов генезису та еволюції державно-правових явищ, дають змогу вченому обґрунтовано показати помилковість, а іноді політичну кон'юнктурність деяких підходів до висвітлення окремих тем і питань української та зарубіжної історії держави і права. Без перебільшення можна сказати, що наукові праці професора Б. Й. Тищика продовжують розвивати традиції української історичної школи, закладеної у працях М. Грушевського, М. Аркаса, Д. Дорошенка, Н. Полонської-Василенко, І. Крип'якевича, В. Кульчицького та ін. Вчений підготував 18 кандидатів наук, двоє з них захистили докторські дисертації. За роки роботи у Львівському університеті на очолюваній ним кафедрі підготовлено дві докторські дисертації та понад 40 кандидатських дисертацій. Будучи керівником наукової історико-правової школи Львівського університету імені Івана Франка у сучасних умовах, професор Б. Й. Тищик зробив суттєвий внесок у підготовку висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів для нашої держави. Педагогічний і науковий стаж професора Б. Й. Тищика становить понад 60 років. Він постійно є активним учасником міжнародних і всеукраїнських, регіональних наукових конференцій, симпозіумів, круглих столів та ін. Станом на сьогодні

професор Б. Й. Тищик є одним із провідних учених-правознавців України в галузі історії держави і права, свого роду «патріархом» цієї науки. Його ім'я як авторитетного науковця і досвідченого педагога широко відоме в Україні та за її межами.

На сучасному етапі розвитку історико-правової науки новим напрямом наукових досліджень викладачів кафедри історії держави, права та політико-правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка є вивчення маловідомої в українській історико-правовій науці проблематики про формування та функціонування державно-правових і самоврядних інститутів у Галичині в складі Польського королівства (1387–1569) (доктор юридичних наук, професор І. Й. Бойко); особливостей застосування магдебурзького права в Україні (XIV–XIX) (доктор юридичних наук, професор М. М. Кобилецький), рецепції окремих інститутів римського приватного права в джерела українського права у XVII–XX ст. (кандидат юридичних наук, доцент А. М. Федущак-Паславська); виявлення філософських основ римського права – християнства та ідеї стоїцизму; дослідження правових поглядів маловідомих або замовчуваних у часи тоталітарного режиму українських громадсько-політичних діячів минулих століть, зокрема А. Андрієвського, С. Дністрянського, Є. Ерліха, Б. Кістяківського, К. Левицького, О. Малиновського, О. Огоновського, В. Старосольського та ін. (кандидати юридичних наук, доценти Г. М. Федущак-Паславська, А. Ф. Коваль, Ю. В. Олійник та ін.).

Сьогодні історико-правова школа у Львівському університеті продовжує активно функціонувати під керівництвом професора Б. Й. Тищика. Актуальні проблеми історії держави і права досліджують: професор Б. Й. Тищик, доктор юридичних наук, професор І. Й. Бойко, доктор юридичних наук, професор М. М. Кобилецький, доц. А. В. Кольбенко, доц. О. В. Липитчук, доц. А. М. Федущак-Паславська, доц. Л. Е. Шевчук, доц. А. Ф. Коваль, канд. юрид. наук Х. М. Моряк-Протопопова, доц. О. М. Ригіна, доктор філософії у галузі права, доц. Б. І. Гутів, доктор філософії у галузі права, доц. Ю. В. Олійник, доктор філософії у галузі

права, асист. О. В. Заяць. У своїх наукових працях представники Історико-правової наукової школи Львівського національного університету імені Івана Франка, продовжуючи власні академічні традиції, досліджують закономірності становлення і розвитку Української держави й формування права, еволюцію державного ладу і форм державного правління; основні джерела та галузі матеріального і процесуального права; становлення системи законодавства України; етапи систематизації права тощо. Завдання Львівської історико-правової школи – показати, що початки української державної традиції сягають культури Київської Русі, де закладено основи нашої писемності, мови, історії, права, світогляду, що перші русько-українські літописи – «Повість временних літ» та «Слово о полку Ігоревім» – були водночас й першими українськими державно-правовими вченнями. Вони узагальнювали історичний і державотворчий досвід українців-русів, утримували в собі фундаментальні настанови на розбудову держави. Пізніше з'явилася Руська Правда – перша писемна пам'ятка права, в якій відображені узагальнення міркування українців щодо юридичних засад свого розвитку. Львівські історики права Франкового університету наголошують, що конституція козацької республіки Пилипа Орлика була одним з перших конституційних актів Європи, який зафіксував права і свободи громадянина, а козацька республіка часів Богдана Хмельницького показала українську державну традицію як взірець толерантності, демократичності та національної самобутності.

У сучасних умовах одним з важливих завдань Львівської історико-правової школи Франкового університету є висвітлення історії українського права та особливостей правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин на українських землях від найдавніших часів і до сьогодні. Це передбачає об'єктивний аналіз важливих правових норм у галузі цивільного, кримінального та процесуального права, з'ясування закономірностей, що призводили до їх змін. Вивчаючи історію українського права, важливо показати, що Україна, незважаючи на багаторічне перебування під владою іноземних держав, має

власну історію державотворення і правотворення, історичний правовий досвід, який формувався упродовж багатьох століть. Упродовж століть українське право безперервно розвивалося, не втрачаючи зв'язків зі своїми витокami. Воно живилося джерелами права, успадкованими з давнини, що оновлювалися і збагачувалися з кожним століттям. Протягом усього свого існування український народ плекав прагнення до свободи, незалежності й одночасно поваги до індивідуалізму; втілюючи їх у праві, яке набувало таких форм як закон, правовий звичай, нормативно-правовий договір, судовий прецедент, правова доктрина. При цьому пріоритет закону, верховенство права поступово зростали, що засвідчує формування українського права у контексті континентально-європейського.

У своїх наукових працях сучасні львівські історики права Франкового університету обґрунтовують, що українське право є одним з важливих показників ідентичності народу і легітимності його влади. Його вивчення дає змогу розкрити правову культуру українського народу, його праворозуміння та інші світоглядні установки, особливості менталітету, духовний генезис на певних історичних етапах еволюції українського суспільства. Українське право є важливою національною культурною цінністю, частиною української духовної культури, у якій відображено його сутність. Вчені-правознавці Львівського національного університету імені Івана Франка обґрунтовують, що багатоміліардна історія українського права є також відображенням глибокої криниці мудрості, яка дійшла до нас через тисячоліття мовою обрядів, традицій, звичаїв, правосвідомості, пам'яток права. Про щирість, доброзичливість, миролюбність, працьовитість, гуманність та інші характерні риси українців можна дізнатися з етнографічних описів українських і зарубіжних дослідників, правових пам'яток. Українці, як і інші народи, цінували і цінують особисту свободу та право діяти відповідно до своєї совісті і здорового глузду, жити у любові до ближнього. Упродовж усієї своєї історії український народ формував демократичний світогляд та особливу політико-правову свідомість, яка відображала

прагнення до упорядкованості, справедливості і демократичності у відносинах між людьми. Тому вивчення історії українського права, особливостей правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні у IX–XX ст. сприяє усвідомленню тих духовних цінностей, на яких ґрунтується національна свідомість українського народу, а також дає змогу більш поглиблено сформулювати уявлення про рівень його правосвідомості. Отже, можна виявити характер внеску українського народу в еволюцію права України, яке формувалося відповідно до положень романо-германської правової сім'ї.

У сучасних умовах актуальними питаннями розвитку української історико-правової науки є висвітлення ролі національної історії держави і права у національно-патріотичному вихованні студентів юридичних вузів; визначення місця і ролі Львівської історико-правової дослідницької школи в національній юридичній науці, визначення її характерних рис та найвидатніших представників; розкриття методологічного інструментарію української історико-правової науки та його використання в сучасних історико-правових дослідженнях; визначення причин і наслідків російсько-українських війн, аналіз витоків, становлення і розвитку української державності та права; розкриття дискусійних питань періодизації історії держави і права України; визначення проблем дослідження стародавніх держав і права на території України; характеристика держави та права Київської Русі як фундаменту Української держави і права; визначення місця Галицько-Волинської держави в історії українського державотворення; правова оцінка статусу українських земель у складі Великого князівства Литовського, Польського королівства та Речі Посполитої; характеристика Української козацької держави та її місце в національній та європейській історії; здійснення порівняльно-правового аналізу і оцінка статусу українських земель у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій; характеристика передумов відродження української державності на початку XX ст.; виокремлення проблем дослідження правового статусу західноукраїнських земель у складі Польщі, Румунії та

Чехословаччини після Першої світової війни; правова оцінка Української СРР/РСР (1917–1991); значення української дипломатії у зміцненні міжнародного авторитету України; визначення цінності Збройних Сил України у забезпеченні захисту територіальної цілісності та державного суверенітету України; значення волонтерів у захисті української держави; визначити роль міжнародних партнерів у захисті України; характеристика стратегічних завдань української історико-правової в умовах російсько-української війни.

Отже, науковці Історико-правової наукової школи Львівського національного університету імені Івана Франка провадять велику роботу, яка позитивно впливає на формування фахівців-юристів. Вважаємо, що юристи мають скласти основу патріотичної політичної еліти, яка б поєднувала українську ідентичність з боротьбою за національну і соціальну справедливість, з повагою ставилася до прав і свобод людини, відстоювала рівність у правах перед законом, дотримувалася б верховенства права. А без знань багатовікових традицій українського державотворення, без знань позитивного і негативного історичного досвіду, історичних уроків неможливо якісно і відповідально розбудувати сучасну Українську державу.

У цьому сенсі Всеукраїнська наукова конференція має практичне значення. Вона дає можливість спрогнозувати, в якому напрямі сьогодні повинні розвиватися національна історико-правова наука; дозволяє відповісти на питання, якими сьогодні нерідко спекулюють: чи маємо ми, українці, власний багатовіковий державотворчий досвід, політико-правові основи, сталі правові традиції державотворення, чи існує неперервність українського державотворчого процесу. Ця наукова конференція зорієнтована на те, щоб допомогти студентам юридичного та інших факультетів вищих навчальних закладів України зайняти міцну громадянську і державницьку позицію у розбудові демократичної та правової держави.

Ігор Бойко

Голова редакційної колегії

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В КРАЙОВИХ СУДАХ ГАЛИЧИНИ (1850–1918)

Іван Ковальчук

*доктор філософії у галузі права,
старший викладач кафедри суспільно–політичних наук
Вінницького національного технічного університету
м. Вінниця, Україна
e-mail: ivankovalchuk@vntu.edu.ua*

У сучасних умовах здійснення судової реформи в Україні значний інтерес становить вивчення історичного досвіду здійснення кримінального провадження у крайових судів в Галичині в складі Австрії і Австро-Угорщини (1850–1918), що сприяє розумінню особливостей розвитку судової влади в сучасній Україні.

Крайові (окружні) виступали судами другої інстанції для апеляцій на рішення повітових судів та судами першої інстанції у визначеному окрузі при розгляді кримінальних та цивільних справ, вартість предмету спору яких складала понад 1 тис. корон. Крайові суди в Галичині, як суди першої інстанції, розглядали: цивільні справи (сімейні спори, опікунські справи, справи про поновлення у правах, усиновлення, успадкування згідно із заповітами); кримінальні справи – справи про порушення державних законів, антиурядову діяльність, організацію нелегальних товариств, вбивства, грабежі, підпали, випадки образи честі й гідності імператора або ж його родини. Спори гірничого, торговельного і вексельного характеру, незалежно від ціни предмету спору, розглядали спеціальні сенати лише декількох крайових/окружних судів у Галичині. У провадженні крайових судів у Галичині переважали цивільні справи, пов'язані з майновими і земельними суперечками, а серед кримінальних – справи про політичні злочини, крадіжки, фальшування грошей і документів, заподіяння тілесних ушкоджень.

Суспільним завданням права, з-поміж іншого, виступає накладення на людину обов'язків, які обмежують її вільну діяльність в разі, коли вона переступає дозволене законом (кримінальне право). Кримінальне право поділяється на матеріальне і формальне. Перше визначає, які людські вчинки заборонені законом під загрозою покарання (тобто є злочинами), і його головне завдання полягає в охороні та захисті суспільства від злочинних посягань. Звичайне кримінальне право залишалося б неефективним, якби не існувало механізму його реалізації, що забезпечує кримінальний процес. Кримінальний процес, таким чином, виступає формою для матерії (матеріального права) і називається формальним правом [1, с. 2]. Якщо вести мову про австрійське кримінальне право, то його розмежував на власне кримінальне (матеріальне) і кримінально-процесуальне (процесуальне) право кримінально-процесуальний кодекс 1853 р.

Структура кримінального судочинства була наступною: 1) повітові суди засідали в одноособовому складі і займалися, здебільшого підготовчою роботою – збиранням матеріалів по справі; 2) крайові суди виконували слідчі функції, а також вирішували справи по суті; 3) суди присяжних розглядали справи про політичні виступи і повстання; 4) касаційний трибунал у Відні. Водночас у структурі суду того чи іншого рівня теж були свої особливості. Як уже йшлося у попередньому розділі, крайовий суд складався з таких частин, як президія, цивільний і кримінальний сенати. Останній, зважаючи на його важливість, як зазвичай очолював президент суду, зрідка – віце-президент. Наприклад, кримінальний сенат свого часу очолював віце-президент Крайового суду у Львові Йозеф Емінович (1807–1879). Це, напевне, можна пояснити його тривалим досвідом роботи у Вищому крайовому суді та численними відзнаками (Орден Леопольда, звання радник двору тощо). Характерно, що саме йому в заслугу ставлять впровадження у кримінальний процес Галичини судів присяжних [2, с. 57].

У своїй роботі крайові суди, як суди загальної юрисдикції, застосовували Кримінальний кодекс 1852 р. і Кримінально-процесуальний кодекс 1873 р. Вони розглядали такі види злочинів,

як злочини проти держави, державних органів влади, проти особи, особистої безпеки й свободи людини, проти честі і гідності людини, приватної власності, лихварства, нечесної конкуренції та проти моралі тощо. Впровадження у життя кримінальної процедури від 29 липня 1853 р. хоч і сприяло бюрократичному формалізму, все ж дозволило чіткіше визначити складові кримінального процесу. Додатково регламентувало діяльність кримінальних судів розпорядження Міністерства юстиції від 16 червня 1854 р.

Відповідно до цих правових нововведень слідчі судді, прокурори і головуючі на судових засіданнях були змушені багато уваги приділяти вступному слідству, на якому відбувався збір доказів. Вступне слідство набуло особливої уваги й тривало надто довго. Все надавало кодексові контраверсійного характеру. Зокрема професор Львівського університету Петро Стебельський слушно зазначав про те, що «Кримінальна процедура 1853 р. не звертала особливої ваги на головне судове засідання, яке перетворилося на звичайну формальність, репродукуючи результати отримані під час слідства; вона переклала вагу всього судового розгляду на стадію вступного слідства» [3, s. 160–161].

На початку 1861 р. Міністр юстиції Австрії отримав дозвіл від імператора розпочати роботу над новим, досконалішим Кримінальним кодексом. Відповідальним за розробку проекту документа був призначений професор Віденського університету Юліус Гласер. Представлення нового кодексу 1867 р. співпало з переглядом всієї системи судоустрою в Габсбурзькій імперії. У той час постали загальні суди для кримінальних і цивільних справ, а з 1869 р. при крайових судах утворено суди присяжних, покликані розглядати злочини, за які передбачалося ув'язнення на термін понад п'ять років [4, s. 135].

Суди присяжних при крайових судах, створені заради дотримання більшої об'єктивності, склалися з трибуналу і лави присяжних, загалом із 12-ти осіб. Ці суди засідали у справах, які стосувалися: 1) політичних повстань і державної зради (збурення публічного спокою, зловживання урядовою владою); 2) розповсюдження антидержавних друкованих матеріалів; 3) тяжких

злочинів (грабіж, зґвалтування, образа релігії, заподіяння тілесних ушкоджень, шахрайство, крадіжки, мародерство) [5, s. 7]. Загалом, суди присяжних мали право розглядати 25 категорій злочинів. Наприкінці XIX ст. галицькі юристи, зокрема професор Едмунд Кржимуський, критикували професійність судів присяжних і рекомендували перейти до змішаних кримінальних судів – частково призначуваних професіоналів і виборних засідателів. Згідно із Законом від 23 травня 1873 р. присяжними могли бути особи, яким виповнилося 30 років, котрі вмели писати і читати, щонайменше рік проживали у конкретному населеному пункті, платили податки або ж були адвокатами, нотаріусами, вчителями середніх чи вищих шкіл [6, s. 76].

Новий австрійський Кримінально-процесуальний кодекс, який впровадив змішаний процес, затверджено 1873 р. Вступне слідство відбувалося відповідно до інквізиційних засад і його провадив слідчий суддя. Без підготовчих заходів не мав права відбутися жоден кримінальний процес. Головний розгляд – усний і публічний, базований на доказовій теорії – під час судового засідання відбувався згідно з засадами позовного процесу. Проте основна увага приділялася підготовчому етапові; стадія судового розгляду (головна «розправа») була лише формальним, остаточним обговоренням (*Schlussverhandlung*).

Загалом Кримінально-процесуальний кодекс 1873 р. передбачав такі стадії кримінального процесу: порушення кримінальної справи, дізнання зі складанням обвинувального висновку, підготовка до процесу, судове засідання, встановлення виду покарання для обвинуваченого, винесення вироку, оскарження вироку (подання апеляції на вирок крайового суду, а на вирок суду присяжних – касаційну скаргу) [7, с. 420].

Право вносити цивільний позов у кримінальному процесі до крайових судів мав тільки потерпілий або особи, які можуть виступати замість потерпілого. Той, проти кого велося зізнання чи слідство, називався підозрюваним, і лише від часу внесення акта обвинувачення, тобто конкретизації представлених йому закидів, він ставав обвинуваченим [1, с. 25]. У процесі обвинувачений

повинен володіти фізичною і розумовою здібністю; у випадку смерті обвинуваченого, засвідчення психічної хвороби справу закривали. Його процесуальна здатність обмежувалася, якщо він був неповнолітнім або мав фізичні вади (був німим, глухим; це визначали судові лікарі, які рахувалися при крайовому суді). За таких умов йому призначали представника його інтересів.

Згідно із засадою усності й безпосередності, суддя крайового суду, який розглядав справу, використовував усно-особистий допит, оскільки вважалося, що суддя повинен отримувати матеріал «з перших рук». Все судочинство (допити підсудного й свідків, заслуховування інформації експертів), відбулося усно перед судом. Засада усності й безпосередності вимагала безперервної присутності під час розгляду справи всіх суддів, прокурора й обвинуваченого. Обвинуваченого можна було тимчасово видалити із зали суду тільки в тому випадку, коли він системно порушував порядок або його присутність заважала поясненням співобвинуваченого чи зізнанням свідків. Після повернення до зали суду обвинуваченому необхідно повідомляли все, що йому пред'явлено у час його відсутності. Тільки при розгляді дрібних справ обвинувачений мав право бути відсутнім на засіданні суду [1, с. 32].

В умовах, коли одна зі сторін процесу вдалася до образи чи погроз на адресу судді чи судового працівника, суд володів правом оштрафувати винуватця до 100 корон (адвоката навіть більше – до 200 корон). Осіб, які не приймали рішення суду, заради дотримання закону і збереження суспільного порядку, могли заарештувати на термін до трьох діб. Якщо ж протиправні дії вчиняв адвокат, то крайовий суд мав право позбавити його права представляти свого підзахисного на суді і рекомендувати підозрюваному знайти собі іншого захисника. Згодом ці протиправні дії адвоката ставали предметом розгляду дисциплінарної ради при крайовому суді.

Завдяки йосифінським реформам в імперії Габсбургів відбулася відмова від інквізиційного процесу й впроваджене прилюдне (публічне) судочинство. Тільки підготовча робота залишалася й надалі не публічною, але, на нашу думку, це цілком виправдано,

оскільки дозволяло спокійно і без стороннього тиску підготувати необхідні докази до справи. Від учасників процесу (суддів, обвинувачів, адвокатів) вимагали сумлінності, знаючи, що за їхніми діями стежить суспільство. Прилюдне судочинство підсилювало довіру до судочинства. Вирок оголошували завжди публічно, навіть якщо розгляд справи відбувався за зачиненими дверима [1, с. 34].

Судове засідання становило основну стадію кримінального судочинства. Під час судового процесу відбувалося змагання сторін, доведення чи спростування доказів і, нарешті, винесення вироку. Принцип публічності якнайбільше стосувався головного судового засідання. Це означало, що на суді може бути присутній кожен, якщо він не загрожував порядку судочинства (і не йшлося про військову чи іншу державну таємницю). Перебіг судового засідання обов'язково фіксували у протоколі, зокрема такі важливі елементи процесу, як докази, зізнання свідків і експертів. Протокол вів судовий писар, обов'язково присутній на судовому засіданні. Засідання вів головуючий суддя (той, якому доручив це робити президент крайового суду), завданням якого було у стислі часові рамки провести розгляд справи, забезпечити належний порядок під час засідання. Він дозволяв сторонам ставити питання, відхиляти питання, які не вважав за невідповідні з правової точки зору, виступати із заявами. У важливих питаннях, на зразок вирішення щодо внесків сторін, головуючий не вирішував самостійно, а радився із складом суду.

Права сторін у процесі вважалися рівними, вони могли однаково брати участь у судовому засіданні, підтверджувати чи спростовувати подані докази. При закритті справи обидві сторони – обвинувач і обвинувачений – мали право слова. Останнє слово в суді належало завжди обвинуваченому і такий порядок, на думку В. Старосольського, мав в основі психологічний мотив – дати змогу обвинуваченому завжди відповісти на закиди, визнати чи не визнати свою вину у вчиненні злочину й справити враження на суддів [1, с. 82]. Такий елемент є частиною права обвинуваченого на захист і сьогодні.

Підставою для вирішення справи був тільки матеріал, зібраний під час судового процесу. Рішенням суду виступав вирок, який необхідно розглядати як процесуальну мету судочинства. Зазвичай, вирок або виправдовував підсудного, або визнавав його винним і визначав відповідне покарання. Проголошений вирок вважався юридично законним, до його оголошення вирок вважався проектом. Тільки шляхом оскарження і вирішення справи вищою судовою інстанцією можна було досягти зміни вироку [5, s. 17–18].

Крім вироку, крайовий суд мав право видавати ухвали або постанови, які відрізнялися від вироку своєю правовою основою. Ухвалу суд мав право видавати під час самого судочинства, а не на завершення процесу. Її могли видавати привселюдно, але закон не вимагав проголошення ухвали. На відміну від вироку, суд мав право неодноразово змінювати ухвали. Ухвалу суду можна було оскаржити до вищого суду скаргю. Іншими словами, ухвала – це кожне інше від вироку рішення суду й інше від порядкових рішень – наказів. В чинному українському законодавстві підставами винесення судом ухвал (постанов) є: встановлені у справі факти порушення закону; виявлені причини й умови, що сприяли вчиненню злочину; встановлені порушення прав громадян та інші порушення закону, допущені під час провадження дізнання, досудового слідства тощо. Накази ж мав право видавати суд або головуючий суддя в порядку ведення справи. Накази могли стосуватися визначення терміну, надсилання повідомлення, відкликання свідка, видалення із зали суду обвинуваченого. Тобто це було порядкове рішення [1, с. 35].

В австрійському кримінальному процесі предмет доказів становили усі важливі обставини. Обвинувач мав довести вину обвинуваченого, а не навпаки. У разі сумнівності доказів спрацьовував принцип «*in dubio pro reo*» – тобто, в разі сумніву, чинити на користь обвинуваченого. Якщо не було прямих доказів, інколи важливе значення мав індиційний доказ – посередній доказ таких обставин, що за допомогою логічного обмірковування набували статусу важливих доказів. Загальновідомі факти у суді під час процесу не потрібно було доводити [1, с. 36].

У розгляді кримінальних справ велику роль відігравали покази свідків і думка фахових експертів. За свої експертні висновки знавці отримували певну плату. У деяких випадках експертиза знавців була обов'язковою, як наприклад, встановлення причини смерті, з'ясування фізичного чи психічного стану здоров'я. За потреби прослухати глухих (німих) чи осіб, що не знають мови, якою ведеться процес, суд запрошував відповідних спеціалістів [5, s. 10]. Як ми уже зазначали, при крайових судах були відповідні експерти, яких, за потреби, залучали для надання фахової консультації.

Традиційно важливим доказом вважалося зізнання у вчиненому злочині обвинуваченого. Обвинуваченого допитували, як правило, на початку процесу, після зачитування акту обвинувачення. Однак він мав право давати пояснення після представлення кожного нового доказу. Якщо між зізнанням обвинуваченого і свідків виникали розбіжності, суддя мав право влаштувати очну зустріч, вислухати їхні зізнання. Якщо і після того виникали сумніви, суддя мав на власний розсуд вирішити, хто правий, а хто свідчить неправдиво. Таку особу могли притягнути до відповідальності перед судом (приклад – справа Хаї Кацбахової, 1872 р. перед Крайовим судом у Львові) [8, арк. 15–18].

Речові докази – це будь-які предмети навколишнього світу, що своїм існуванням, будовою, складом чи іншими предметами або часом чи місцем можуть дати пояснення важливих для справи обставин. Це, передусім, предмети злочину («*corpus delicti*») – знаряддя злому, вбивства, тіло вбитого, сліди крові на одязі підозрюваного тощо. До речових доказів у кримінальних справах також належав огляд місця злочину – доказових матеріалів, яких не можна було показати у залі суду. Сюди належали розтин тіла (якщо існувала підозра в насильницькій смерті, зокрема отруєння). Після проведення дослідження експерти склали свій звіт, який був важливим доказом на процесі [9, s. 239–240].

За потреби у домі підозрюваного проводився обшук (домашній або особистий) і вилучення речей, які могли слугувати доказами у справі. Підозрюваний мав бути присутнім при обшуку,

який на вимогу суду проводила поліція. Як правило, обшук дозволяли проводити тільки вдень і тільки за великої необхідності – вночі (якщо приміщення було відкрите вночі, як-от готель, то дозволялося і вночі). Предмети, знайдені при обшуку, що становили доказ вини, підлягали конфіскації. Коли ж підозрюваний відмовлявся віддати ту чи іншу річ, яку розглядали як потенційний доказ у справі, її дозволялося відібрати силою. Вилучені листи мав право читати прокурор або суддя, але не поліція, представники якої опечатували листи і передавали їх до суду [1, с. 42].

Виконуючи своє безпосереднє завдання – переслідувати і судити правопорушників, крайовий суд був змушений інколи вживати запобіжні заходи, які перешкоджали підозрюваному ухилятися від судових чи прокурорських дій та перешкоджати здійсненню правосуддя. До таких заходів належали тимчасове ув'язнення (арешт), заборона виїзду, особиста і майнова порука, застава, поліцейний нагляд тощо [5, s. 15].

Вироки, оголошенні крайовими судами у Галичині могли бути різними – від вкрай суворих до м'яких. Основними покараннями були: смертна кара, позбавлення волі, арешт, штраф, догана. Смертну кару, переважно через повішання (зрідка через розстріл), застосовували до вбивць. Найвищу міру покарання не застосовували до осіб, яким не виповнилося 20-ти років. Існувала також можливість виправдання – *«absolution ab instantia»* – звільнення від покарання за відсутністю доказів [10, с. 62].

Позбавлення волі поділялося на звичайне і тяжке (суворе) й прямо залежало від вчиненого злочину. Відмінність між звичайним і тяжким ув'язненням полягала в тому, що останнє посилювали більш несприятливими умовами перебування у тюрмі (піст, тверде ліжко, одиночна камера, темниця) [11, с. 76]. Кримінальний кодекс 1852 р. передбачав низку додаткових покарань, на зразок конфіскації майна, заборони проживати у певній місцевості, поліцейський нагляд, примусові роботи на благо держави або конкретної громади [12]. Загалом, на думку професора І. Й. Бойка, розвиток інституту покарання у галузі кримінального права в Австрії відбувався з урахуванням нових соціально-економічних і

політичних умов і був спрямований у бік лібералізації покарань [11, с. 78].

Отже, загальна мета судочинства у кримінальних справах полягала у тому, щоб встановити винуватість чи безвинність підозрюваного, а в разі встановлення вини – присудити покарання. У кримінальних справах, коли обвинуваченому загрожувала смертна кара або ув'язнення на тривалий термін, крайові суди у Галичині засідали у складі п'яти осіб (один водночас виконував функції головуючого). Особливістю розгляду кримінальних справ була присутність адвоката, який виражав інтереси підозрюваного. Кваліфікація розглянутих Крайовим судом у Галичині кримінальних справ була доволі розширеною – від вбивств й образи імператора до крадіжок і підпалів чужого майна.

Література:

1. Старосольський Ю. Нарис карного процесу. Мюнхен, 1947. 133 с.
2. Kotliński T. Zwierzchnicy sądownictwa galicyjskiego; przedmowa Stanisław Dąbrowski. Warszawa : Redakcja «Palestry», 2013. 160 s.
3. Stebelski P. Komentarz do Austriackiego postępowania karnego. Lwów : Gubrynowicz i Schmidt, 1901. 754 s.
4. Materniak-Pawłowska M. Z dziejów sądów przysięgłych na ziemiach polskich w XIX wieku. *Czasopismo prawnohistoryczne*. 2014. Tom LXVI. Zeszyt 1. S. 121–148.
5. Powszachna ustawa karna austriacka z dnia 27 maja 1852 r. Z późniejszymi ustawami i rozporządzeniami, tudzież orzeczeniami c. k. Trybunału najwyższego. Część pierwsza. Kraków : Księgarnia J. M. Himmelblaua, 1880. 162 s.
6. Tomczyk R. Proces karny w monarchii Habsburskiej od drugiej połowy XVIII wieku do 1918 roku. *Edukacja humanistyczna*. 2013. nr. 1(28). S. 67–79.
7. Худоба Н. Австрійський кримінально-процесуальний кодекс 1873 року та його застосування на території Галичини. *Форум права*. 2009. № 2. С. 417–422.
8. ЦДДА України у м. Львові, ф. 152, оп. 2, спр. 14197 (Справа Кацбахової Хаї, жительки с. Улянів, обвинуваченої і неправдивому свідченні на суді, 1872), арк. 15–18.

9. Krauza K. Reformy austriackiej procedury karnej w dobie Wiosny Ludów. *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*. 2013. No 16. S. 225–243.
10. Галабурда Т. Етапи кодифікації австрійського кримінально-процесуального законодавства (XVIII – XIX століть). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. Вип. 66. С. 58–66.
11. Бойко І. Покарання на українських землях за кримінальним законодавством Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2014. Вип. 59. С. 71–79.
12. Strafgesetz 1852 (Österreich). URL: <https://www.sbg.ac.at/ssk/bgbl/Strafgesetz/%201852-wiki.pdf>.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИКО-ПРАВОВОЇ НАУКИ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ**

**Збірник матеріалів
Всеукраїнської наукової конференції**

14 листопада 2024 р.
м. Львів

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 13,49. Тираж . пр. Зам.

Видавець та виготовлювач:
Львівський національний університет імені Івана Франка.
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.

У збірнику представлено тези доповідей учасників Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання розвитку української історико-правової науки у сучасних умовах російсько-української війни та післявоєнного відновлення».

Для науковців, аспірантів, студентів, усіх тих, хто цікавиться історією держави і права України.

УДК 34(477)(091)»2022-...»(062)